

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ДІТЕЙ: МІЖНАРОДНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Савченко Олена Олександрівна,

викладач кафедри правового регулювання економіки

*Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця
адвокат, адвокатське об'єднання «Адвокат Арт»*

e-mail: advokat_art@ukr.net

Примусове переміщення та депортація дітей під час збройних конфліктів є одним із найтяжчих порушень міжнародного гуманітарного права та прав дитини. В умовах міжнародного збройного конфлікту проти України ця проблема набула особливої гостроти у зв'язку з масовим вивезенням українських дітей з тимчасово окупованих територій.

Четверта Женевська конвенція 1949 р. про захист цивільного населення під час війни встановлює певні норми щодо поводження з дітьми в умовах збройного конфлікту, враховуючи те, що неповнолітні є особливо вразливою категорією населення.

Згідно ст. 49 забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, які перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні [1].

Винятком є евакуація в якості єдиного випадку, коли «окупаційна держава» може переміщувати цивільне населення, але це обмежено суворими умовами та гарантіями. Хоча ст. 49 допускає примусове переміщення в обмежених випадках, міжнародно-правова практика та рекомендації ООН підкреслюють, що у разі, коли можуть бути знайдені батьки чи законні опікуни дитини, вимагається їх письмова згода на таку евакуацію.

Ст. 50 зазначеної Конвенції наголошує, що «окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків». Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їх громадянства або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій.

З метою запобігання втраті ідентичності та розриву сімейних зв'язків внаслідок збройного конфлікту, Стаття 78 Додаткового протоколу I чітко визначає, що вивезення дітей за межі їх країни є забороненим, окрім тимчасової евакуації, необхідної з невідкладних причин, пов'язаних зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони перебувають на окупованій території, з їх безпекою [2].

Проте вказані міжнародно-правові норми абсолютно ігноруються країною-агресором, а масова депортація українських дітей має безпрецедентний характер.

Такі дії можуть проявлятися у: депортації дітей на територію держави-агресора; переміщенні до таборів чи спеціальних установ; незаконному усиновленні; зміні громадянства та персональних даних дітей; примусовій інтеграції дітей у соціальне та культурне середовище іншої держави.

Дітей з тимчасово окупованих територій вивозять до російської федерації з місць їх постійного проживання без законних підстав, добровільної згоди законних представників та всупереч нормам міжнародного права, що потребує жорсткої реакції міжнародної спільноти та впровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності винних осіб.

Відповідно до статті 7 Римського статуту МКС «депортація або насильницьке переміщення населення» є злочином проти людяності та означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом [3].

При цьому Стаття 8 Римського статуту МКС визначає незаконну депортацію або переміщення населення як військовий злочин [3].

Слід також зазначити, що ст. 8 (1) Римського статуту передбачає, що Суд має юрисдикцію щодо військових злочинів, зокрема, коли вони вчиняються в межах плану або політики, або як частина масштабного скоєння таких злочинів.

17 березня 2023 р. Досудова палата II МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: президента рф Володимира Володимировича Путіна та пані Марії Алексєєвни Львової-Білової, уповноваженої з прав дитини в Офісі Президента рф. На підставі заяв прокуратури від 22 лютого 2023 р. Палата попереднього провадження II ви-

знала, що є обґрунтовані підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнний злочин незаконної депортації дітей та незаконного переміщення дітей з окупованих територій України до РФ, на шкоду українським дітям, що підпадає під дію ст. 8 Римського статуту [4]. 21

Це стало одним із перших міжнародно-правових підтверджень того, що депортація дітей розглядається міжнародною спільнотою саме як воєнний злочин.

Крім цього, Відповідно до ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р, примусове переміщення дітей будь-якої національної, расової, етнічної або релігійної групи, вчинене з наміром знищити повністю або частково, вважається геноцидом [5].

Отже, примусове переміщення дітей є складним кримінально-правовим явищем, яке одночасно містить ознаки злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду, порушує норми міжнародного гуманітарного права; спрямоване проти особливо вразливої категорії цивільного населення – дітей; супроводжується порушенням права дитини на сім'ю, громадянство, ідентичність та безпеку.

При цьому повернення незаконно переміщених дітей є надскладним процесом, що обумовлено складнощами у встановленні місця перебування дітей; ідентифікація особи дитини; встановлення фактів зміни громадянства чи усиновлення;

Отже, примусове переміщення дітей є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та одним із найнебезпечніших воєнних злочинів сучасності. Такі дії посягають не лише на права конкретної дитини, а й на майбутнє нації загалом. Ефективне міжнародне розслідування, притягнення винних до відповідальності та повернення дітей є необхідними умовами відновлення справедливості та захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 12.08.1949, № 995_154 : станом на 23.02.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_154
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 08.06.1977,

- № 995_199 : станом на 08.12.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнародний документ, Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 17.07.1998, № 995_588 : станом на 25.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/stru#Stru
 4. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova : press release, 17 March 2023 / International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
 5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Організація Об'єднаних Націй (ООН) від 09.12.1948 р. № 995_155 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text